

SERBEST BÖLGELER VE EKONOMİK İŞLEVLERİ YÖNÜYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Özhan ÇETİNKAYA*

Nur Belkıs BEKTAŞ**

(Makale Geliş Tarihi-Received: 21.07.2016 /
Makale Kabul Tarihi-Accepted: 14.11.2016)

ÖZ

Serbest bölgeler küreselleşen dünya ekonomisinde liberalleşme hareketleriyle beraber kurulmuştur. Değişen dünya ekonomisinde serbest bölgelerin ticaret sistemi üzerinde önemli ekonomik etkileri bulunmaktadır. Özellikle, serbest bölgeler ülkelere istihdam olanakları, döviz geliri ve teknoloji transferi konusunda fayda sağlamaktadır. Serbest bölgeler Türkiye’de 1980 sonrası yaygın uygulama alanı bulmuştur. Günümüzde Türkiye’deki serbest bölge sayısı 21’e ulaşmıştır. Çalışmada serbest bölgeler kavramı, çeşitleri, amaçları, avantajları, dezavantajları ve ekonomik etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından serbest bölgelerin Türkiye ekonomisine katkıları incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında serbest bölgelerin Türkiye’deki durumu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Bölgeler, Dış Ticaret, İthalat, İhracat, Ekonomi.

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F, Maliye Bölümü Öğr. Üyesi,
E-posta: ozhanc@uludag.edu.tr

** Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bil. Enst., Maliye Anabilim Dalı Doktora Öğr.
E-posta: belkis-bektas@hotmail.com

EVALUATION OF FREE ZONES AND ECONOMIC FUNCTIONS

ABSTRACT

Free zones have established along with the movement of liberalization in the globalized world economy. In the fluctuant world economy, free zones have important economic effects on trade system. Especially, free zones provide employment opportunities, foreign exchange income and technology transfers to the countries. Free zone applications have had a wide spread scope in Turkey after 1980. Today, the total number of free zones have reached 21 in Turkey. In this study, the concept of free zones, varieties, aims, advantages, disadvantages and economic impacts were tried to be explained. Then, contributions of free zones were analyzed on Turkish economy. According to results of analysis, the status of free zones was evaluated in Turkey.

Keywords: Free Zones, Foreign Trade, Import, Export, Economy.

GİRİŞ

Serbest bölgeler; ülkedeki ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin olarak hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sanayi ve ticari faaliyetler için geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir. Ülkemizde serbest bölgeler 1985 tarihli 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile düzenlenmiş olup bu bölgelerin kuruluş amacı ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmektir. Serbest bölgelerde yapılan teşvik ve indirimler ihracatı kolaylaştırarak ülkeye döviz girişi sağlarken ithalat işlemlerinde gümrük işlemlerinin olmaması da ithalat kapasitesini artırmaktadır. Çalışmada serbest bölgelerin genel özelliklerine değinilerek ekonomik etkileri ele alınmış, ülkemizdeki serbest bölgelere yönelik bazı teşvik ve avantajlardan bahsedilmiştir. Türkiye'deki serbest bölgelerin performansını değerlendirmek üzere 2010-2015 yıllarında serbest bölgelerde yapılan ihracat ve ithalat miktarları ile bu bölgelerde istihdam edilen personel sayılarına yer verilmiştir. Bu kapsamda serbest bölgelerin ekonomik beklentileri hangi düzeyde karşıladığı, işlevlerini yerine getirip getirmediği Türkiye uygulaması ile analiz edilmeye çalışılmıştır.

55

IJSI 7/2
Aralık/
December
2014

1. Serbest Bölge Kavramı, Türleri, Amaçları ve Özellikleri

Serbest bölgeler başta gümrük uygulamaları olmak üzere çeşitli dış ticaret kısıtlamalarının dışında bırakılmış, bir ülkenin siyasal sınırları içinde yer alan bölgeler olarak tanımlanabilir. Bu bölgelerde gümrük muafiyetlerinin yanı sıra, yatırımcılara yönelik çeşitli vergi muafiyetleri ile ihracata yönelik sübvansiyonlar sağlanarak dünya standardında iletişim ve haberleşme gibi çeşitli teknolojik alt yapı olanakları sunulmaktadır (Öztürk, 2013: 76). Gelişmekte olan ülkelerin ticaret politikalarında önem arz eden serbest bölgelerin kurulmasının temel amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Tümenbatur, 2012: 341);

- İhracat için yatırım ve üretimi artırmak
- Yabancı sermaye teknoloji transferi ile dış ticareti artırmak
- Dış ticaret ve finansman imkanlarından daha fazla yararlanmak

- Yerli üreticilerin uluslararası rekabet güçlerine katkıda bulunmak
 - İhracata yönelik sanayilerin gelişimini teşvik amacıyla ihracatı artırmak
 - Döviz girişini artırmak
 - İstihdam sorununun çözümüne yardımcı olmak
 - Teknolojik ve ekonomik standartları yükseltmek
 - Re-export ve transit ticaret işlemlerinden sağlanan avantajlardan yararlanmak
- 56 - Bankacılık işlemlerinin dış pazarlarda sürdürülebilirliğini sağlamak

IJSI 7/2
Aralık/
December
2014

Serbest bölgelerin temel amaçları arasında yer alan ihracatın artırılması, yabancı yatırımların özendirilmesi, teknoloji ve bilgi transferi konusunda istenen başarıya ulaşmış ulaşmadığı ülke ekonomileri açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda serbest bölgelerin başarılı olabilmesi için bu bölgelerde öncelikli olarak üretim ve istihdamı artırıcı düzenlemelere yer verilmesi gerekmektedir.

Serbest bölgelerin özellikleri bu bölgelerin kuruluş amaçlarına ve ülkelerin şartlarına göre farklılık gösterebilmektedir. Genel olarak serbest bölgelerin özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Gümüş, 2007: 49).

- Serbest bölgeler gümrük hattı dışında olmalarına rağmen siyasal yönden bağımsız değildirler.
- Serbest bölgelerin alan sınırları belirlenmiştir.
- Serbest bölgeler kuruldukları şehir veya bölgenin bir kısmını kapsar.
- Serbest bölgelerde yerleşim veya konaklama yapılamaz.
- Serbest bölgeler özel veya resmi kuruluşlarca işletilebilir.
- Serbest bölgeler ticari faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştirildiği bölgelerdir.
- Serbest bölgelerde parasal işlemler konvertibl dövizlerle gerçekleştirilir.

Serbest bölgeler kuruluş amaçları, kanuni temelleri, fonksiyonları ve yapısal özellikleri bakımından uygulamada değişik isimler alabilmektedir (Karaduman-Yıldız, 2002: 140). Gelişmekte olan ülkelerde serbest bölgeler ihracatın artırılması, yabancı yatırımların özendirilmesi, teknoloji transferi ve yerli iş gücüne istihdam olanakları yaratılması gibi amaçlarla oluşturulduğu için bu ülkelerde genellikle Serbest Üretim Bölgeleri (Free Production Zone) veya İhraç İşlem Bölgesi (Export Processing Zone) olarak tanımlanırken gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgelerde ise ticaret ön planda olduğundan bu bölgeler Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zone) veya Dış Ticaret Bölgesi (Foreing Trade Zone) olarak tanımlanmaktadır (Öztürk ve Değer, 2009: 364).

Farklı özelliklere sahip serbest bölge çeşitleri; Serbest Ticaret Bölgesi, Serbest Liman, Dış Ticaret Bölgesi, Serbest Üretim Bölgesi, Gümrüksüz Bölge, İkiz Fabrika, Serbest Bankacılık, Serbest Ekonomik Bölge, İhraç Ürünleri İşleme Bölgesi, Endüstriyel Serbest Bölge, Özel Ekonomik Bölge, Vergisiz Bölge, Vergisiz Ticaret Bölgesi, Gümrüksüz Havaalanı, Yabancı Yatırım Bölgesi olarak sıralanabilir. Bahsi geçen serbest bölge çeşitleri faaliyet konuları ve amaçlarına göre Serbest Ticaret Bölgeleri ve Serbest Üretim Bölgeleri olarak iki ana başlıkta sınıflandırılmaktadır (Tümenbatur, 2012: 341). Serbest ticaret bölgeleri ekonomik entegrasyonun oluşumunda ilk aşama olarak değerlendirilen, bir anlaşma ile malların serbestçe dolanımının sağlandığı üyeleri arasında mal mübadelesinde kota, tarife gibi engellerin olmadığı bölgelerdir (Gencel ve Öngel, 2011: 75). Uluslararası ticaretin avantajlarından yararlanmak üzere kurulmuş olan Serbest Ticaret Bölgeleri dünyanın çeşitli ülkeleri ile hem ihracat hem de ithalat faaliyetinde bulunmak için kurulduğu ülkenin dış ticaret mevzuatının kısmen veya tamamen dışında tutulmaktadır. Genellikle limanlar ve havaalanlarında kurulan bu bölgelerde re-export, depolama, hafif montaj, sergileme ve transit ticaret işlemleri yapılmaktadır. Serbest Ticaret Bölgeleri gelişmiş ülkelerin uluslararası ticaretinde önemli bir yere sahiptir. İhracat esaslı olarak kurulan Serbest Üretim Bölgelerinde ise ithal edilen hammadde ve ara malları işlenerek ihraç edilir. Serbest Üretim Bölgeleri çok uluslu şirketlerin rağbet ettiği, yabancı yatırımlar için gerekli düzenlemelerin yapıldığı, gümrük mevzuatı ve vergilerin uygulanmadığı bölgelerdir. Bu bölgelerde yatırım yapan çok uluslu şirketler getirdikleri ileri teknoloji ile yerli iş gücünün bilgi ve becerisini de geliştirdiği için

serbest üretim bölgeleri yoğun olarak gelişmekte olan ülkelerde kurulmaktadır.

2. Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri

Ülkelerin serbest bölge kurmalarını etkileyen en önemli faktör serbest bölgelerin ülke ekonomisine yapacağı olumlu katkılardır. Dünya ekonomisindeki değişimlerle birlikte özellikle mal ve hizmetlerin dünya piyasalarındaki rekabeti ve uluslararası sermaye hareketliliğinin artması serbest bölgelerin ülke ekonomilerini olumlu yönde etkileme ihtimalini de artırmıştır (Mutti, 2003: 24). Serbest bölgeler kuruldukları alanlarda yerli üretimi ve firmaların dış ticaret kapasitelerini artırmada yol gösterici konumdadırlar. Serbest bölgelerin dış ticaret performansını olumlu yönde etkilemesinin yanında bölgelerde sağladıkları istihdam olanakları ile nitelikli işgücü sayısının artmasına da katkısı bulunmaktadır (Bakan, 2014: 42). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerli tasarrufun zayıf olması yabancı sermayenin bu ülkelerin ekonomilerinin gelişimi için önemini artırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye çekme amacıyla çok sayıda serbest bölge kurulmaktadır. Serbest bölgelere yabancı yatırımların gelmesi ile gelişmekte olan ülkelerin ihtiyacı olan teknoloji transferi gerçekleşerek, bu bölgelerde sağlanan üretim faaliyetleri ile iş gücünün eğitimi sağlanabilecek, döviz kazanç artışı ve ihracat çeşitlenebilecektir (Öztürk, 2004: 111). Buldukları ülke ekonomilerine sağladıkları katkıların yanı sıra esnek ve çağdaş idari yapıları ile dış ticarete yönelmek isteyen firmalara gelişmiş bir yatırım ortamı sağlayan serbest bölgeler lojistik merkezler konumundadır. (Sezgin, 2010: 166) Serbest bölgelerin AB ve Ortadoğu pazarlarının yanında Ege, Akdeniz ve Karadeniz'deki büyük limanlara, uluslararası havayollarına, kara yolu ağlarına yakın kurulması ürünlerin transferi açısından avantajlı durum yaratmaktadır (Gök, 2011: 170).

Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomilerine Olumlu Etkileri;

Serbest bölgeler bulunduğu ülkeye ithalat ve ihracat, yabancı sermaye girişi, istihdam sorununun azaltılması, transit ticaret, ödemeler dengesi açığının kapatılması ve teknoloji transferi konularında avantajlar sağlar (Orhan, 2003: 121-123).

- a) Serbest bölgeler ülkelerin dış ticaretinin gelişimine ithalat ve ihracata yaptığı olumlu katkılar ile fayda sağlar. Serbest bölgeler ithalatın doğrudan ve zamanında yapılmasını sağlayabilir. Yerli müteşebbisler ithal girdileri serbest bölgelerden hızlı bir şekilde temin edebileceği için malların uzun süre stoklanması ve bunun maliyetine katlanmaktan kurtulabilmektedir. Yerli müteşebbislerin ihtiyaç duydukları girdileri serbest bölgelerde depolayarak ihtiyaç duydukça küçük partiler halinde ithal edebilme imkânının olması ithalat vergilerini de düşük tutabilmelerini sağlar. Yerli müteşebbislerin girdilerinin yerinde görüp inceleyebilmesi kalite güvencesi açısından fayda sağlamaktadır. İhracat bakımından serbest bölgeler rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Bu bölgelerde üretilen mallar uluslararası pazarlarda satılırken fiyat bakımından bir üstünlüğe sahiptir. Ülkeden serbest bölgeye yapılan mal satışlarının ihracat sayılması serbest bölgedeki ülkenin ihracatının artışını sağlar.
- b) Serbest bölgeler işgücü potansiyeli ile buldukları ülkelerin işsizlik oranını azaltarak istihdam sorununun çözümüne fayda sağlar.
- c) Serbest bölgelerin çok uluslu şirketlere özel imkânlar sağlaması ülkelere yabancı sermaye girişini artırmaktadır. Bu sayede serbest bölgeler ülkelerin döviz kazancını artırarak ödemeler dengesi açığının kapatılmasına katkı sağlayabilir.
- d) Üretime yönelik serbest bölgelerde yabancı sermaye girdilerinde büyük oranlarda artış görülmektedir (Fettahlıoğlu ve Dereli, 2012: 401). Üretime yönelik serbest bölgeler yabancı sermaye transferi ile birlikte yeni teknolojileri de ülkelere sunabilmektedir. Yeni teknolojiler nitelikli iş gücü istihdamına katkı sağlar.

Serbest bölgelerin ülke ekonomilerine olumsuz etkileri;

Serbest bölgelerin ülkelere sağladığı olumlu ekonomik etkilerin yanı sıra bu bölgelerin ülkeler üzerinde olumsuz etkileri de olabilmektedir (Karaduman-Yıldız, 2007: 137).

- a) Serbest bölgelerin kurulduğu illerde yaşanan nüfus ve sosyal yapı değişimi sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir.
- b) Serbest bölgelerin yaygınlaşması ile hükümetin ekonomiyi denetlemek için oluşturduğu iktisadi ve mali politikalar dışındaki

ekonomik faaliyetlerin artması ile hükümetin ekonomiyi yönlendirmedeki etkinliği azalabilir.

- c) Serbest bölgeler iyi yönetilmediği takdirde bölgede yasa dışı faaliyetler artabilir.
- d) Serbest bölgelerin yerli firmaların rekabet gücünü azaltması ülke ekonomisini olumsuz etkileyebilir.

Serbest bölgelerin kurulmasının anlamlı olabilmesi ve varlıklarının devamlılığı ön görülen olumlu etkilerin olumsuz etkilerinden daha fazla olmasına bağlıdır (Uzay ve Tıraş, 2009: 251).

60

3. Türkiye’de Serbest Bölgeler ve Vergi Teşvikleri

3.1. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Gelişimi

Ülkemizde ilk olarak serbest bölge uygulama çalışmaları 1926 yılında İstanbul’da serbest bölge kurulması üzerine başlatılmıştır. Çalışmalar kapsamında İstanbul’da serbest bölge kurma konusunda hükümete yetki veren ilk serbest bölge kanunu 1132 sayılı “Serbest Mıntıka Hakkında Kanun’dur. Bu kanun ile Türkiye’de üretime yönelik serbest bölge dönemi 1929 yılında başlamış olsa da aynı yıl patlak veren Dünya Buhranı ile son bulmuştur (Paksoy- Güllü, 2011: 115-116). Türkiye’de 1930-1980 arası dönemde uygulanmış olan ithal ikameci politikalar serbest bölge kurma ve yararlanma konusunda kısıtlamalar yaratmıştır (Orhan, 2003: 118). Serbest bölgelerin kurulmasına yönelik çalışmaların tekrar gündeme gelmesi 24 Ocak 1980 kararları ile o güne kadar izlenmiş olan ithal ikameci politikaların terk edilerek ihracata yönelik kalkınma modelinin benimsenmesi ile olmuştur (Kocaman, 2007: 110). Uygulanan politikalarla birlikte dışa açılma süreci başlamış ve ilerleyen yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda 1985 tarihli 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun kapsamında dışa açıklık, liberalleşme ve ihracata dönük sanayileşme stratejileri ekseninde kurulan ilk serbest bölgeler Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleridir (Kadı, 2015: 166). Günümüzde serbest bölge sayısı 2007 yılında Sakarya İpek yolu Serbest Bölgesinin kurulmasıyla 21’ e ulaşmıştır. Serbest bölgelerimiz, üretim, alım-satım, depo işletmeciliği, kıyı bankacılığı, finansal kiralama, işyeri kiralama, montaj/demontaj, bakım-onarım, bankacılık, sigortacılık, depo işletmeciliği alanlarında faaliyet göstermektedir

3.2. Serbest Bölgeler ve Vergi Teşvikleri

Serbest bölgeler lojistik merkezler olarak ülkemizde önemli yere sahiptir. 1987 yılından bu yana ülkemizde temel olarak ihracata dayalı yatırım ve üretimi teşvik etmek amacıyla Akdeniz kıyısında, Mersin, Antalya ve Adana-Yumurtalık Serbest Bölgeleri, Ege Bölgesinde Ege (İzmir), Denizli ve İzmir Serbest Bölgeleri, Marmara Bölgesinde, İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Endüstri ve Ticaret, İstanbul Trakya, Avrupa, Kocaeli, Tübitak-Mam Teknoloji ve Bursa Serbest Bölgeleri, Karadeniz kıyısında, Trabzon, Rize ve Samsun Serbest Bölgeleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Mardin ve Gaziantep Serbest Bölgeleri, İç Anadolu Bölgesinde, Kayseri Serbest Bölgesi faaliyete geçmiştir (www.ekonomi.gov.tr, 2016). Ülkemizde yer alan serbest bölgeler kuruluş biçimlerine göre üç gruba ayrılmaktadır (Giray, 2016: 149).

1. Arazi ve alt yapı finansmanı devlet tarafından karşılanan ve üst yapısı yatırımcı kullanıcıları tarafından gerçekleştirilen işletmesi ise özel sektöre verilen serbest bölgeler; Antalya, Mersin serbest bölgesi bu gruba örnek teşkil eder.
2. Devlet tarafından temin edilen arazi üzerinde, özel sektör tarafından kurulup işletilen ve üst yapı tesisleri yatırımcı kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen serbest bölgeler; Ege, Trabzon, Adana-Yumurtalık serbest bölgesi bu gruba örnek teşkil eder.
3. Arazisi, altyapı ve üst yapısı devlet tarafından temin edilen ve kamu tarafından işletilen serbest bölgeler; örnek olarak Atatürk Havalimanı, arazi ve alt yapı finansmanı özel sektör tarafından sağlanan, üst yapısı yatırımcı kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen ve işletmesi özel sektöre verilen serbest bölgeler; İstanbul-Trakya, İstanbul Deri ve Endüstri, Kayseri, Gaziantep, Menemen serbest bölgeleri bu gruba örnek teşkil eder.

3218 sayılı Kanuna göre serbest bölgeler; "Türkiye Gümrük Bölgesinin parçaları olmakla beraber; serbest dolaşımında olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından Türkiye

Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen ve serbest dolaşımdaki eşyanın bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir." Serbest bölgelerde gümrük ve kambiyo mükellefiyetine dair mevzuat hükümleri uygulanmamaktadır. Kanunun geçici 3. maddesine göre Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar Serbest bölgelerde üretim faaliyetinde bulunan mükelleflerin bu bölgelerde imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları gelir veya kurumlar vergisinden istisnadır. Serbest bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az % 85'ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler gelir vergisinden istisnadır. Bu oranı % 50'ye kadar indirmeye ve kanuni seviyesine kadar yükseltmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. Bu bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili olarak yapılan işlemler ve düzenlenen kağıtlar damga vergisi ve harçlardan istisnadır. Serbest bölgelerin Avrupa Gümrük mevzuatı ile uyumlaştırılması 2000 yılında çıkarılan 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Serbest bölgeler ile ilgili olarak diğer bir yasa 2002 tarihli Endüstri Ürünleri Kanunu'dur. Bu kanun yatırımcılara çok büyük teşvikler sağlayarak sınırları tasdikli üretim bölgeleri tesis etmesi ile yabancı sermaye girişini artırıcı etki yaratmıştır. Yatırımlar ile ilgili olarak önem arz eden diğer bir yasa da 2003 tarihli 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'dur. Bu kanun ile uluslararası standartlarla uyumlu, izin ve onay sistemini bilgilendirme sistemine dönüştürerek belirlenen politikalar ile yatırımların artırılması esasları düzenlenmiştir (Demirel, 2009: 4).

Serbest bölgelerde gümrük vergisi, KDV, ÖTV, gelir vergisi, kurumlar vergisi, işçi ücretleri gelir vergisi yönüyle bazı avantajlardan yararlanılması söz konusudur. Özellikle sanayi şirketlerinin üretimin bir kısmının serbest bölgelerde gerçekleştirmesi bu bölgelerdeki bazı teşvik ve avantajlardan yararlanmak açısından faydalıdır (Kaya, 2011: 115). Bu kapsamda serbest bölgelerde firmalar, kurumlar vergisi ve gelirler vergisinden %100 muafırlar. Bölgeye giren mallar için Gümrük Vergisi, KDV, KKDF ödenmez. Üretiminin %85 ve fazlasını ihraç eden firmalar personel maaşları üzerinden muhtasardan %100 muafırlar. Elde edilen kârlar hiçbir izne gerek olmadan yurt içine veya yurt dışına transfer edilebilir. Türkiye'den Serbest Bölgeye yapılan satışlar ihracat sayıldığından firmalar, Türkiye'den ihraç fiyatına KDV'siz mal satın alabilirler. Elektrik, su, doğal gaz, haberleşme gibi her türlü altyapı hizmetleri

KDV'siz olarak firmalara sunulur. İkinci el makinelerin Serbest Bölgelere girişlerinde yaş sınırı yoktur. Serbest Bölgelerde alım-satım, stok değerlendirme ve muhasebeleştirme konvertible dövizlerle yapıldığı için kullanıcılar enflasyondan olumsuz etkilenmezler. Mahrecine iade işlemi çok kolay olup sadece fatura kesilerek gerçekleştirilebilir. Gümrüksüz ve süre kısıtlaması olmadan stoklama yapılabilir.

4. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Ekonomik İşlevleri Yönüyle Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu başlığı altında serbest bölgelerin yarattıkları ekonomik değerler istihdam, ihracat ve ithalat rakamlarının geçmişten günümüze değişimi kapsamında incelenmiştir. Türkiye açısından serbest bölgelerin durumu, ekonomik beklentileri karşılayıp karşılamadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.1. Serbest Bölgelerin İstihdam Üzerine Etkileri

Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 2010 yılında serbest bölgelerde istihdam edilen personel sayısı 44.658 iken 2015 yılına gelindiğinde serbest bölgelerde istihdam edilen toplam personel sayısı 62.234’e ulaşmıştır. Son beş yılda serbest bölgelerde istihdam edilen personel sayısında %39’luk bir artış yaşanması ülkemizde yaşanan işsizlik durumu göz önüne alındığında serbest bölgelerin istihdam yaratma işlevini yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Tablo 1’de Türkiye’deki serbest bölgelerde 2015 yılında istihdam edilen personel sayısının bölgelere göre dağılımı yer almaktadır. Serbest bölgelerde istihdam edilenlerin 51.036’sı işçilerden, 9.830’u büro personelinden ve 1.368’i diğer çalışanlardan oluşmaktadır. 2015 yılında serbest bölgeler arasında en fazla personel istihdam eden bölge 17.487 çalışanı ile Ege Serbest Bölgesi olurken en az personel istihdam eden bölge 4 çalışanı ile Rize Serbest Bölgesi olmuştur. İstihdam rakamlarına göre istihdamın yüksek olduğu serbest bölgeler gelişmiş bölgelerde, istihdamın düşük olduğu serbest bölgeler ise geri kalmış bölgelerde yer almaktadır. Söz konusu durum ithalat ve ihracat rakamlarında da benzerlik göstermektedir.

Tablo 1: Serbest Bölgelerde İstihdam (2015)

Bölgeler	İşçi	Büro Personeli	Diğer	Toplam
Ege	14.124	2.906	457	17.487
Bursa	9.175	921	20	10.116
Mersin	7.322	923	534	8.779
Antalya	3.939	790	0	4.729
İstanbul Endüstri ve Ticaret	3.897	1.254	0	5.151
Kocaeli	1.020	105	65	1.190
TÜBİTAK-MAM	958	429	5	1.392
Avrupa	3.115	631	0	3.746
Kayseri	3.457	348	74	3.879
İzmir	927	293	63	1.283
İstanbul Trakya	1.409	471	17	1.897
İstanbul Atatürk Havalimanı	498	569	119	1.186
Adana-Yumurtalık	645	78	3	726
Samsun	386	54	0	440
Gaziantep	110	42	1	153
Trabzon	34	4	10	48
Denizli	16	9	0	25
Mardin	3	1	0	4
Rize	1	2	0	3
Toplam	51.036	9.830	1.368	62.234

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr (08.12.2016)

4.2. Serbest Bölgelerin İhracat ve İthalat Üzerine Etkileri

Tablo 2 ve Tablo 3'te 2010-2015 döneminde Türkiye'deki serbest bölgelerde yapılan ihracat ve ithalat rakamları dolar bazında yer alırken Tablo 4'de aynı dönemde Türkiye'deki toplam ihracat ve ithalat rakamlarına yer verilmiştir.

Tablo 2'ye göre 2010 yılında serbest bölgelerden yapılan toplam ihracat 2.083.788 \$ iken 2015 yılında gelindiğinde toplam ihracat 1.906.793 \$ olmuştur. 2015 yılında Serbest bölgeler arasında en fazla ihracat yapan bölge 404.900 \$ ile Ege Serbest Bölgesi olurken en az ihracat yapan bölge 1.264 \$ ile Rize Serbest Bölgesi olmuştur. Tablo

2'ye göre Mardin Serbest Bölgesinde son beş yıl da sadece 2011 yılında ihracat yapıldığı görülmektedir. Aynı durum Menemen Serbest Bölgesi'nde de yaşanarak bu bölgede sadece 2010 ve 2011 yıllarında ihracat yapılmıştır.

Tablo 2'ye göre 2010-2015 döneminden serbest bölgelerden yapılan ihracat miktarında yıl bazında artış ve azalışların olması diğer deyişle artışın istikrarlı olmaması ve hatta son iki yılda düşüşe geçmesi bu bölgelerin "döviz girişini artırmak" amacının devamlılığını sağlayamadıklarını bize göstermektedir.

Tablo 2: Serbest Bölgelerden Yapılan İhracat (1.000 \$)

Serbest Bölgeler/ Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Antalya	96.907	104.094	82.525	116.357	107.221	68.755
AHL	208.086	196.603	186.115	176.020	92.399	81.123
İstanbul Endüstri	267.621	192.829	184.331	210.731	231.099	214.534
Ege	543.140	860.723	702.851	536.132	474.813	404.900
Mersin	240.629	328.433	292.968	293.171	287.522	241.235
Trakya	126.154	118.238	114.015	144.262	150.442	115.184
Trabzon	7.867	2.817	265	208	1.689	4.769
Mardin	9					
Menemen	19.872	21.895				
İzmir			24.720	28.430	26.389	25.587
Yumurtalık	19.203	20.000	16.341	50.132	52.557	55.520
Rize	1.365	2.432	1.676	1.706	1.705	1.264
Samsun	4.302	4.537	4.150	8.999	5.123	11.183
Kayseri	103.262	106.390	113.125	165.806	167.399	137.035
Çorlu Avrupa	136.050	139.028	148.886	177.837	180.488	161.193
Gaziantep	7.663	12.149	27.119	82.328	48.659	13.085
Bursa	226.493	281.804	247.758	268.960	252.773	261.275
TÜBİTAK MAM	5.064	3.444	3.808	1.751	988	1.428
Kocaeli	65.496	143.745	139.195	146.261	185.377	106.218
Denizli	4.606	5.561	5.085	3.734	3.197	2.505
Toplam	2.083.788	2.522.826	2.295.051	2.412.825	2.269.840	1.906.793

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> (08.12.2016)

Tablo 3'te 2010-2015 döneminde serbest bölgelerden yapılan ithalat miktarı yer almaktadır. Tablo 3'e göre 2010 yılında serbest bölgelerden yapılan ithalat 848.447 \$ dolar iken 2015 yılına gelindiğinde toplam ithalat miktarı 1.227.213 \$'a ulaşmıştır. Tablo 3'e göre 2015 yılında serbest bölgeler arasında en fazla ithalat yapan bölge ihracatta olduğu gibi 277.040 \$ ile Ege Serbest Bölgesi olmuştur. 2015 yılında serbest bölgeler arasında en az ithalat yapan bölge 123 \$ ile TÜBİTAK Teknoloji Serbest Bölgesi olmuştur. Tablo 3'e göre Mardin ve Menemen serbest bölgeleri 2011 yılından sonra hiç ihracat yapmamıştır.

66

Tablo 3: Serbest Bölgelerden Yapılan İthalat (1.000 \$)

Serbest Bölgeler/ Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Antalya	8.394	14.507	8.850	40.627	5.625	6.457
AHL	49.302	43.847	42.654	34.655	48.931	36.801
İstanbul Deri	43.840	70.403	78.070	101.447	114.989	96.097
Ege	177.477	235.971	271.583	291.672	283.597	277.040
Mersin	71.352	77.215	94.414	89.178	74.930	78.292
Trakya	34.727	48.766	51.040	78.154	51.896	25.624
Trabzon	286	23	3.117		5	234
Mardin	1.875	774				
Menemen	71.589	63.202				
İzmir			52.748	57.710	57.095	42.468
Yumurtalık	75.771	86.852	92.192	100.919	103.055	104.541
Samsun	5.147	7.599	8.330	9.932	10.562	19.133
Kayseri	86.605	89.751	62.530	89.107	137.088	147.469
Çorlu Avrupa	109.104	139.109	139.474	142.365	140.284	190.849
Gaziantep	362	2.119	1.223	1.369	823	657
Bursa	104.137	126.328	111.374	95.303	92.311	113.350
TÜBİTAK Teknoloji	3.318	2.088	1.240	4.851	1.255	123
Kocaeli	32.847	26.092	23.861	128.055	136.024	86.843
Denizli	2.315	3.411	3.128	2.525	2.300	1.235
Toplam	878.447	1.038.057	1.045.827	1.267.869	1.260.770	1.227.213

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> (08.12.2016)

Tablo 4: Türkiye’de ve Serbest Bölgelerde Toplam İhracat ve İthalat
(1.000 \$)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İhracat	113.883.219	134.906.869	152.461.737	151.802.637	157.610.158	143.838.871
İthalat	185.544.332	240.841.676	236.545.141	251.661.250	242.177.117	207.234.359
Serbest B. İthalat	878.447	1.038.057	1.045.827	1.267.869	1.260.770	1.227.213
Serbest B. İhracat	2.083.788	2.522.826	2.295.051	2.412.825	2.269.840	1.906.793

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> (08.12.2016).

Tablo 4’te ülkemizde son beş yılda yapılan ihracat ve ithalat rakamları ile serbest bölgelerden yapılan ithalat ve ihracat rakamları yer almaktadır. Tablo 4’e göre ülkemizde 2015 yılında ihracatımız 143.830.871 \$ olarak gerçekleşirken ithalatımız 207.234.359 \$ olarak gerçekleşmiştir. Serbest bölgelerden yapılan gerek ithalat gerekse ihracat rakamları dikkate alındığında ise serbest bölgelerden yapılan ihracat ve ithalat miktarlarının çok düşük kaldığı görülmektedir.

SONUÇ

Serbest bölgelerin ele alındığı çalışmada analizi yapılan konu başlıkları altında değerlendirme olarak bazı konulara dikkat çekmek mümkündür. Bunlar:

Serbest bölgelerdeki istihdam verilerine göre 2010 yılından 2015 yılına gelindiğinde bu bölgelerde istihdam edilen personel sayısında %39’luk bir artış yaşanmıştır. İstihdam rakamlarında yaşanan bu artışı Türkiye’deki işsizlik durumu ile birlikte ele aldığımızda ülkemizdeki serbest bölgelerin işsizliği azaltıcı yönde bir katkı sağladığını söylemek mümkündür. Çünkü Türkiye’de 2010 yılında %11,9 olarak gerçekleşen işsizlik oranı 2015 yılına gelindiğinde %10,3 olarak gerçekleşmiştir (<http://www.tuik.gov.tr>). Bu bağlamda serbest bölgelerin işgücü potansiyeli ile buldukları ülkelerin işsizlik oranını azaltarak istihdam sorunun çözümüne yardımcı olma işlevini yerine getirdiğini ve ülke ekonomisine olumlu yönde katkı sağladıklarını söyleyebiliriz.

2010-2015 döneminde ülkemizdeki serbest bölgelerin oluşturduğu dış ticaret hacminde önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Bu durum Tablo 3 ve 4'deki verilerden anlaşılmaktadır. Bu verilere göre 2010 yılından 2015 yılına gelindiğinde serbest bölgelerden yapılan ihracatta genel olarak artış yaşanmış olmasına rağmen 2013 ve 2015 yıllarında bir önceki yıla göre ihracat rakamları azalmıştır. İhracat rakamlarındaki bu görüntüden yola çıkarak serbest bölgelerin varlık sebepleri içindeki amaç ve faydaları yönüyle döviz kazancını artırarak ödemeler dengesi açığının kapatılmasına yeterli katkı sağlamadığı şeklinde düşünce ortaya konulabilir. Serbest bölgelerin varlıklarının devamlılığı bu bölgelerin dış ticaret hacminde yarattıkları değerler ile ülke ekonomilerinin gelişimine katkısına bağlıdır. Bazı serbest bölgelerde (Rize, Denizli, Trabzon) ihracat ve ithalatın çok düşük seviyede gerçekleşmesi, bazı bölgelerde (Mardin, Menemen) ise son dört yılda hiç yapılmamış olması bu bölgelerin kuruluşunun temel amacı olan bölgelerde dış ticaretin gelişimi işlevini yerine getirmede amaca ulaşamadığını ortaya koymaktadır.

Ülkemizde 2015 yılında ihracatımız 143.830.871 \$ olarak gerçekleşirken ithalatımız 207.234.359 \$ olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de toplam ihracat ve ithalat rakamları içinde serbest bölgelerin payı 2015 yılı için ihracatta %1,3 iken ithalatta %0,6'dır. Bu rakamlara göre ülkemizdeki dış ticaret hacmi içinde serbest bölgelerin payının çok düşük kaldığı görülmektedir. Bu yönüyle de ülkemizdeki serbest bölgelerin durumunun tartışmaya açık bir durum oluşturduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Bakan, S. ve Gökmen, S. (2014), Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(51), 31-51.

Demirel, G. (2009), *Türkiye'de Serbest Bölgeler ve AB Uygulamaları*, İzmir Ticaret Odası.

Fettahlıoğlu, S. ve Dereli, S.F., (2012), Türkiye'de Serbest Bölgeler ve Kuruluş Yeri Olarak Kahramanmaraş İlinin Potansiyeli, *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*.

Gencel, A. ve Öngel, V., (2011), Serbest Ticaret Bölgesi Çerçevesinde Türkiye ile Suriye, Ürdün ve Lübnan Arasındaki Potansiyel Dış Ticaret Hacminin

Uluslararası Çekim Yoluyla Tahmini, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 73-97.

Giray, F. (2014), *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, Bursa, Ekin Yayınları.

Gök, R. (2011), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulan Vergisel Teşviklerin Türkiye Özelinde Değerlendirilmesi, *Vergi Dünyası*, (357), 161-174.

Gümüş, E. (2007), Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 50-51.

Kadı, F. (2015), Serbest Bölgede Faaliyet Gösteren Firmaların Tercih Nedenleri: İstanbul Atatürk Havalimanı ve İstanbul Trakya Serbest Bölgesi Bağlamında Bir İnceleme, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBBF Dergisi*, 10(3), 165-176.

Karaduman, N. ve Yıldız, Z. (2002), Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, 7(1), 133-152.

Kaya, S. (2011), Gümrükte Vergi Planlaması, *Mali Çözüm*, 109-126.

Kocaman, Ç. (2007), Serbest Bölgelerin Makro Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56(3), 99-135.

Mutti J. (2003), Economic Processing Zone: Removing Trade and Tax Obstacles to Growth, WEPZA 25th. Birthday Conference, Istanbul, Turkey, October 21.

Orhan, A. (2003), Serbest bölgelerin sağladığı avantajlar: KOSBAŞ Örneği, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 117-131.

Öztürk, L. (2004), Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (7), 110-128.

Öztürk, L. (2013), Serbest Bölgelerin Geleceği Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 75-86.

Öztürk, L., Değer, K. Ve Değer, S. (2009), Kentsel Ekonomik Büyümede Serbest Bölgeler: Politik veya Ekonomik Tercih mi? *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 363-377.

Paksoy S. ve Güllü M. (2011), Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma: Gaziantep Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 113-133.

Sezgin B. (2010), Serbest Bölgelerde İstihdam Edilen Personele Ödenen Ücretlerin Vergilendirilmesi, *Mali Çözüm*, 165-180.

Tümenbatur, A. (2012), Serbest Bölgeler Ve Türkiye Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme, *Ç.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 339-356.

Uzay, N. , Tıraş, H. (2009), serbest Bölgelerin Ekonomik etkileri: Kayseri serbest Bölgesi İçin Bir uygulama, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ,(26), 247-277.

T.C Ekonomi Bakanlığı. (2016). Serbest Bölge İstatistikleri, www.ekonomi.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2016). Dış Ticaret İstatistikleri, www.tuik.gov.tr

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, 15.06.1985 Tarih 18785 Sayılı Resmi Gazete.